

Giriş

Futbolu, onu çevreleyen toplumsal ve siyasal ilişkilerden bağımsız bir şekilde düşünmek olanaksızdır. Günümüzde küresel bir etkinlik türü olarak milyarlarca insanının yaşamını doğrudan etkileyen bu oyun, yüzyılı aşkın bir süredir hâkim siyasal ideolojilerin bir aracı olarak işlev görmesinin yanı sıra, ulusal bağımsızlık, ırkçılıkla mücadele gibi birçok toplumsal direnişin de sembolü olagelmıştır. Yeri gelmiş Brezilya’da siyahlara yönelik ırkçılığa karşı mücadelenin tetikleyicisi, yeri gelmiş Mısır’ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan ulusal direnişin güdüleyicisi olmuştur. Franko faşizmine doğrudan direnemeyenler, *FC Barcelona*’nın ya da *Athletic Bilbao*’nun galibiyetleriyle demokrasi umutlarını korumuş, Güney Afrika’nın apartheid rejiminde ayrımcılığa uğrayanlar, bir nebze olsun yaşama gücünü futbolda bulmuşlardır.

Fakat 1990’lardan bu yana, başta Avrupa kıtasında, ardından farklı suretlerde ve yapılarla olmakla birlikte dünyanın birçok ülkesinde, neo-liberal politikaların futbol alanına yayılmasıyla, futbolun toplumsal mücadeleler tarihindeki anlamı da değişmeye başlamıştır. Kolonyal düzene, milliyetçiliğe, ırkçılığa, “futbolla birlikte” direnmek kültürü bir adım öteye taşınarak bunlara, “modern futbol”a, ya da “endüstriyel futbol”a karşı direnmek kültürü de eklenmiştir. Günümüzde, futbolun herhangi bir bileşenini ya da unsurunu toplumsal mücadeleler ile ilişkilendirmek istediğimizde, özellikle son 30 yıldır yaşadığı büyük çaplı dönüşüm neticesinde ortaya çıkan bu yeni durumu göz önünde bulundurmamak zorundayız.

Bu dönüşümü anlamaya kafa yoran akademi, finans ve spor çevreleri, çoğunlukla futbolun kapitalist bir “iş” haline geldiğini ileri sürmektedir. Futbol piyasasında dönen paralar, büyük çaplı sponsorluk anlaşmaları, kulüplerin birer şirket gibi yönetilmesi, giderek artan sermaye girişi gibi gelişmeler ise genellikle bu iddiayı desteklemek için sunulan kanıtlardır. Nitekim bilet satışları, medya ve pazarlama bağlantılarıyla birlikte küresel spor piyasasının günümüzdeki değeri 500 milyar doları aşkın iken bu paranın yaklaşık yarısı da futbol endüstrisinde dönmektedir.

Bugün futbol endüstrisinin kuşbakışı bir görüntüsü elde edilebilecek olsa ya da her detayının yakalanabileceği bir fotoğraf çekmek mümkün olsa, küresel kapitalizmin endüstriyel-finansal yapılarıyla ve uluslararası kurumlarıyla, anlaşılması pek de kolay olmayan, karmaşık bağlantılarını görüyor olurduk. Her ülkenin futbolunu organize etme biçiminin, o ülkenin, içinden geçtiği ekonomi-politik dönüşümünün izlerini taşıdığını da tespit ederdik.

Örneğin statlarda koltuk uygulamasını, her tarafta elektronik kart dayatılmasını, devletlerin sanki temel ihtiyaçlar listesinde imiş gibi durmadan statlar inşa etmesini, aynı devletlerin o statları kulüplerin hizmetine sunmasını, o kulüplerin birçok faaliyetinin vergiden muaf tutulmasını, bu da yetmezmiş gibi periyodik olarak o kulüplerin borçlarının silinmesini bu büyük resim içerisinde görebilirdik. Böylelikle yeşil sahalardaki bu gelişmelerle, ülkedeki kentsel dönüşüm uygulamaları, sosyal politikalar ya da inşaat seferberliği arasındaki ilişkileri kolaylıkla fark edebiliyor olurduk.

Ancak ne yazık ki, elimizde, kapitalizm ve futbol arasındaki gün geçtikçe karmaşıklaşan bu ilişkiyi anlamamıza kolaylık sağlayacak, bu ilişki neticesinde ortaya çıkan toplumsal çelişkileri görmemize vesile olacak böylesine büyük bir harita yok. Bu nedenle, olanı biteni, mesela elit futbolcu ücretlerindeki muazzam artışları ya da tribünlerdeki siyasi içerikli slogan yasağını, hele hele taraftarların birçok toplumsal meselede seslerini duyurmak için sadece tribünlerde değil sokaklarda da organize olma isteğini, futbola endüstri, taraftara müşteri, kulüplere şirket diyen, futbolda dönen milyarlarca doları da bunun kanıtı olarak sunan bir kolaylıkla açıklamaya çalışmak nafi bir çaba olacaktır. Bunun yerine, futbolun ekonomik, siyasal ve ideolojik yönlerini birlikte gören bir bakış açısı geliştirmek zorunluluktur.

Bu anlamda bu bildirinin amacı, özellikle 90'lı yıllardan bu yana taraftarların mobilize olmasına yol açan, yani onları statlarda ve sokaklarda organize olmaya iten, diğer taraftar gruplarıyla işbirliğine yönelten, toplumsal mücadelenin diğer unsurlarıyla dayanışmaya sevk eden unsurları anlamaya çalışmaktır. Bunu yaparken taraftar gruplarının hareketlenmelerinde, futbolun metalaşma dönemi olarak farklılaştırdığım yeni ve içinde bulunduğumuz dönemin ayırt edici yanlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla, önce taraftar

hareketlerinin belirleyici unsurları ele alınacaktır. Ardından futbolun metalaşma sürecinin taraftar üzerindeki dönüştürücü etkisine odaklanılacaktır. Son olarak ise Türkiye'deki taraftar hareketleri ile metalaşma süreci arasındaki ilişki, ilk gününden bu yana aktif unsurlarından biri oldukları Gezi direnişi sürecindeki görünümleri üzerinden incelenecektir.

Taraftarlar Hareketlerinin Doğası

Futbol, siyasal ve toplumsal meseleler bakımından uzun bir geçmişe sahip bir spor türü. Organize bir oyun olarak ortaya çıkışı, her ülkenin belirli siyasal ve toplumsal pratiklerinin bir uzantısı ve tepkisi olarak belirmiştir. Örneğin, beyaz oyunu olarak kurgulanan Brezilya'da, 1920'lerde, *Vasco de Gama* kulübü öncülüğünde başlayan değişim, bir ilk olarak milli takımda bir siyâhi oyuncunun yer almasıyla ırkçılıkla mücadele boyutuna taşınmıştır (K. Raab, 2104: 795-796). *Al-Wihdat*, Ürdün'de Filistin'li göçmenlerin oluşturduğu bir futbol takımıdır ve uzun yıllar Hashemite rejiminin ayrımcı uygulamalarına karşı ülkedeki Filistin kimliğinin ve Filistin intifadasının temsilcisi, sembolü olmayı başarmıştır. *Al-Ahwari*, Mısır'da İngiliz kolonisine karşı yükseltilecek bağımsızlık mücadelesinde kilit bir rol oynamıştır (Tuastad, 2014: 377,381). Diğer yandan Avrupa futbolunu takip edenlerin kolaylıkla bilebileceği gibi günümüzde hala, İspanya'da *FC Barcelona* Katalonya etnik kimliğinin, İskoçya'da *Celtic F.C.* Katolik mezhebinin taşıyıcısı olarak kabul edilmektedir.

Endonezya'dan, Rusya'dan, Çin'den ve daha dünyanın pek çok coğrafyasından bu gibi çoğaltılabilecek ancak bu yazıda hepsine yer verme imkânı olmayan örnekler açıkça göstermektedir ki, son birkaç yıla kadar futbol takımları, taraftarından futbolcusuna topyekûn olarak toplumsal bir direnişin ya da mücadelenin parçası olmuşlardır. Bu hareketler de büyük çoğunlukla ırkçılık, milliyetçilik karşıtlığında ya da ulusal bağımsızlık mücadelelerinde buluşmuşlardır.

Ancak futbolun kapitalist bir endüstri olma sürecinde, profesyonelleşme, modernleşme gibi olgular üzerinden "taraftar-futbolcu-kulüp yönetimi" arasındaki toplumsal ya da siyasal bağlarla örülür bu bütünlük, giderek çözülmeye yüz tutmuş ve bu ayrışma özellikle üst düzey futbol organizasyonlarında daha da belirgin bir boyuta ulaşmıştır.

Bu ayrışmanın ya da karmaşıklığın başlıca nedeni bir sonraki adımda daha detaylı ele alacağımız ‘futbolun metalaşma süreci’dir. Kısaca belirtmek gerekirse, futbolun metalaşma süreci, tarihte daha önce hiç olmadığı kadar küresel sermaye birikiminin bir aracı ve kaynağına dönüşmesi olarak özetlenebilir. Taraftarla kulüp arasındaki bağıntıyı söküp atan, oyuncuyu takımlara yabancılaştıran, üst liglerden alt liglere doğru oyuncular arasında muazzam gelir farklılıkları yaratan, takımlarla ilgili alınacak kararlarda şirket çıkarlarını ön plana taşıyan metalaşma sonucunda milyarlarca dolarlık gelirlere rağmen futbol endüstrisi hala borç içinde yüzmektedir. Bu nedenle de finansal piyasalar futbol endüstrisine sürekli olarak kredi pompalamaktadır.

Futbol endüstrisinin bu yeni yapısında futbol içerisindeki hareketlenmeler de genellikle taraftarlar ekseninde ve özellikle “modern futbol” ya da “endüstriyel futbol” karşılığında yükselmektedir. Bir başka ifadeyle taraftarlar artık yalnızdır ve takımlarından bağımsızdır. Hatta tepkilerinin bir kısmı kendi takım yöneticilerine olmaktadır. Bu yeni durumda, artık taraftar hareketlenmelerinin merkezine endüstriyel futbol karşılığı otursa da, tepkilerin çeşitliliği, ırkçılık ve milliyetçilik karşılığı, homofobi karşılığı, cinsiyetçilikle mücadele, demokrasi taleplerine dek uzanmaktadır.

Bu yeni tip taraftar hareketlenmeleri dünya üzerinde *Ultra*¹ hareketi olarak bilinir ve günümüzde meşin yuvarlağın tekmelendiği hemen her yerde görülmektedir. Çıkış noktası ise İtalya’da 1970’lerde modern futbolun yükselişine paraleldir. Yenilikçi, anarşist ve karnavalesk özelliklere sahip bu hareketin taşıyıcısı, alt kültürün yükselişinin de etkisiyle, toplumsal olarak marjinalize olmuş, yerleşik siyaset yapılanmalarından uzak duran, çoğunluğunu da işsizlerin oluşturduğu gençlerdir (Testa, 2009: 55). Özellikle 1990’lardan sonra birçok ülkede İtalya’daki bu akımın etkisiyle onu örnek alan taraftar hareketlenmeleri çoğalmıştır. Sol ya da neo-faşist görüşleri destekleyebilen bu grupların ortak özelliği tribünde ve sokakta şiddetle anılmalarıdır. Daha da ilginç bu oluşumlara ivmesini veren ana unsur, grupların saha içi ya da dışı etkinlikleri sırasında karşı karşıya kaldıkları polis şiddetidir. Her

¹ İtalyan futbol taraftarlarının kendilerini ifade etmek için kullandıkları *Ultra*, aslında siyasal bir terimdir. Bir tür aşırılık, bağlılığı simgeleyen bu terim, günümüzde bir tür taraftar kimliğini ifade etmektedir. Kimi Türkçe metinlerde bu hareket *Ultras* olarak yansıtılsa da *Ultras*, *Ultra* hareketinin mensuplarını kasten (*Ultra’lar* anlamında) bir tür çoğul ifadedir. Bir de son yıllarda neo-faşist tabanlı olanları ayırtırmak için *UltraS* kullanımı vardır ki bu kullanım henüz yerleşiklik kazanmamıştır.

koşulda takımlarına bağlılıklarının altını çizen gruplar, “düşmanımın düşmanı dostumdur” stratejisiyle hareket etmekte, endüstriyel futbol karşıtlığında tamamı, milliyetçilik ve ırkçılık karşıtlığında birçoğu ortak hareket etmektedir. Bu anlamda son yıllarda, *Celtic F.C.* ve *FC St. Pauli* örneğinde olduğu gibi farklı ülke taraftarları arasında işbirliklerine, ya da *Football Supporters Europe*² (Avrupa Taraftarlar Ağı) gibi çok sayıda farklı ülkeden taraftarların katılımıyla uluslararası dayanışma ağlarına rastlanmaktadır. Bununla da yetinmeyip futbol içerisindeki homofobik dile ve yapıya dikkat çekmek için kampanya niteliğinde turnuvalar³ düzenlemekte; daha da öte, futbolla doğrudan ilgisi görünmeyen toplumsal meseleler hakkında eylemlere⁴ kalkışmaktadırlar.

Ultra tipi taraftar grupları, kendi ülkelerinde futbolu aşkın kritik konularda ya da olaylarda toplumun diğer hareketleriyle ortak hareket etmekte ya da eylemlerde boy göstermektedirler. Taraftar grupları diğer hemen her konuda benzer özellikler sergileseler de, bunlar arasında belli durumlara karşı neo-faşist, milliyetçi tepkilere de rastlanabilmektedir. Mesela Ürdün’ün ultralarından *Faisali* taraftarlarının, Filistinlilerin ülkede ekonomik ve siyasi gücünün arttığını öne sürerek ve bu durumun kendi işsizlikleri önündeki bir engel olduklarını düşünerek, bir tür Filistin düşmanlığına kalkıştıkları da vakidir (Tuastag, 2013: 382). Buna benzer davranışların, bu tip taraftar hareketlenmelerinin popülerite kazandığı İtalya, Yunanistan, İsrail ve Türkiye gibi ülkelerde de zaman zaman görüldüğünü söyleyebilirim.

Futbolun Metalaşması ve Taraftar Hareketlerinin Yeni Niteliği

O halde taraftar hareketlenmelerinin bugünkü karmaşık ve iç içe geçmiş yapısının arka planında ne var sorusuna cevap aramanın zamanı gelmiştir. İşsiz gençlerin, toplumsal olarak dışlanmış kesimlerin, solcu eskilerinin, ya da alt-kültürden beslenen mahalle ağbilerinin çoğunluğunu oluşturduğu bu grupların giderek çoğalan öfkelerinin ve tepkilerinin altında yatan sosyo-ekonomik nedenler belki bir bildiriye sığamayacak denli kapsamlıdır. Ancak burada bu nedenlerin futbol içerisinden yükselen kısımları açıklanabilir.

² <http://www.fanseurope.org/tr/>

³ <http://www.thejustincampaign.com/>

⁴ <http://www.palestinecampaign.org/campaign/football/>

Taraftarları “modern futbol” karşılığında birleştiren bu nedenler, genelde futbolun metalaşması diye ifade edilen sürecin açılımıyla görülebilir. Futbolda metalaşma olarak algılanan, ona endüstri görünümü veren temel unsurlar, pahalılaştıran bilet fiyatları, kulüplerin ticari faaliyetlere bulaşmaları, küresel şirketlerle yapılan sponsorluk anlaşmaları, paralı maç yayını, oyun ahlakının ve rekabet kurallarının kapitalist bir endüstrinin yapısına uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi olarak özetlenebilir (Walsh ve Giulianotti, 2002: 53).

Bu maddelere, konforlu ve bir tür eğlence merkezi işlevinde yeni-modern stat inşaatlarını, kulüplerin satışı ya da borçlandırılması yoluyla endüstriye sermaye girişini, özellikle ticari faaliyetlerden ve sponsorluk anlaşmalarından elde edilen kulüp gelirlerindeki artışları, profesyonel oyuncu ücretlerindeki astronomik artışları ve küresel oyuncu göçünün hızlanmasını da ekleyebiliriz. Bu gelişmelerin farklı kesimler üzerinde, zamanla tepkilerin de kaynağı olacak, olumsuz ve dönüştürücü etkisi olmuştur.

Futboldaki bu metalaşma sürecini, endüstrinin çağdaş yapısını, ekonomik, siyasal ve ideolojik örüntülerini, yarattığı toplumsal çelişkileri ve dolayısıyla aynı zamanda nedeni de olduğu taraftar hareketlerini anlayabilmek için kurulabilecek yararlı bir çerçeve Marx’ın meta analizinde bulunabilir. Burada, futbol endüstrisine yönelik Marksist yaklaşımların tümünü değerlendirmek yerine, kapitalist bir endüstrinin doğasının temel özelliklerini ortaya dökmek ve buradan yola çıkarak futbol endüstrisinin bu özelliklerle ne derece buluşabildiğini tespit edip taraftar hareketlenmelerine yol açan toplumsal çelişkilerine değinmek mümkün olabilir.

Bilindiği üzere kapitalist bir toplumda zenginliğin ya da gerçek servetin kaynağı metalar ile ölçülmektedir. Yani, kapitalist üretim tarzı meta üretimine ve onun birikimine dayalıdır (Marx, 2003: 45). Meta kavramıyla ise, bir şeyin insan gereksinimlerini karşılama özelliğinin yanı sıra bu özelliğinin bir başkası için de yararlı olabileceği bir toplumsal ilişkiler bütünü içerisinde anlam kazanmış olması kast edilmektedir. Bir başka deyişle kapitalist üretim tarzı, başkaları için üretilmiş kullanım değerleri üretimine ve bunların mübadele edilebilmesine dayalıdır. Bunun gerçekleşebilmesi ise, üretimde kullanılacak meta olarak emek gücünden artık-değer elde edilmesi yoluyla meta birikiminin temin edilebilmesine bağlıdır.

Kısaca belirtirsek, sermayenin kendisini yeniden üretimine ve daha da büyütmesine dayalı olan kapitalist üretim tarzı, söz konusu futbol olduğunda, meta üretimi yoluyla artık-değer ve dolayısıyla kâr elde etme potansiyeli bakımından uygun bir yapıya sahip değildir. Bu uygunsuzluk, endüstride dolaylı ya da doğrudan yaratılan milyarlarca doların ana kaynağı olan maç-günü gösterisinin nihai meta olarak baz alınması durumunda açıkça gözler önüne serilebilir. Maç-günü gösterisinin üretimi için katlanılan maliyet, onun satışından elde edilen geliri karşılayabilecek düzeyde olmadığı gibi bu makas, endüstriyelleşme kök budak sardıkça iyice artmaktadır. Başka bir ifadeyle, takımların birer kapitalist işletme olduklarını varsayarsak, maç-günü gösterisinin satışından elde edilen toplam değerden, borç faizi, pazarlama giderleri, sabit masraflar v.b. çıkarıldığında geriye işletmenin kâr elde edebileceği bir artık-değer kalmamaktadır.

Bu durumda kapitalist, üretimde kullandığı emek gücü maliyetini düşürerek süreci lehine çevirme stratejisine başvurabilir. Ancak mevzubahis futbol olduğunda, daha fazla gelir elde etmenin daha yarışkan bir takıma sahip olmaktan geçtiği de hesaba katılırsa, bunun yolu da takıma sürekli daha yetenekli oyuncular transfer etmekten ya da eldekileri kaptırmamaktan geçiyorsa, oyuncu maliyetleri, düşmek bir yana gün geçtikçe kızışan rekabetten dolayı artmaktadır. Bu durum karşısında, takımlar arasında bir tür işbirliği yoluyla bu sorunla baş edebilme olasılığı da futbolun bir başka doğası nedeniyle mümkün olmayacaktır. Unutulmamalıdır ki, her geçen gün daha fazla müsabakanın, yarışmanın tertiplenmesinin, rekabetin daha da sertleşmesinin yine başlıca nedeni futboldan dolaylı ya da dolaysız olarak elde edilen ekonomik büyüklüğün artırılmaya çalışılmasıdır. Kısacası, futbol endüstrisini yönetenlerin, maç-günü metasını üreten emek gücü olan oyuncuların ücretleri ve onların menajerlerine ödedikleri bonservisleri üzerindeki kontrolleri endüstri büyüdükçe kaybolmaktadır.

Futbol endüstrisinin bu istikrarsız yapısının taraftarlar üzerinde de etkileri olmuştur. Yukarıda ifade etmeye çalıştığım, kulüplerin artan ticari ve finansal faaliyetlerinin büyük bölümü “marka sadakati” üzerinden taraftarın sömürülmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Bu koşullar altında taraftarlar ilgilerini profesyonel futboldaki böylesi yabancılaştırıcı gelişmelerle mücadelelere kaydırmaktadır (D. Kennedy, 2013: 141). Bu anlamda taraftar,

sürecin mutlak mağduru olarak oyunla ve takımıyla ilişkisini alıştığı biçimde sürdürmek adına örgütlenmekte ve kolektif davranış içerisine girmektedir. Bu etkileşim, taraftarın pasifize edilmesine yönelttiği bir tür karşı atak olarak değerlendirilebilirken, futbol endüstrisinin bugünkü yapısı taraftarın eline daha aktif olabileceği bir güç vermektedir: “Taraftar gücü”.

Taraftarlar nezdinde, kendi takımları birer toplumsal varlıklar-değerler olarak algılanmakla birlikte, maç-günü gösterisinin başarıyla yerine getirilmesinin kendilerinin oluşturacağı atmosfere bağlı olduğu giderek daha da görünür olmaktadır. Bu görünürlüğü artıran unsurun başında ise, futbol endüstrisinin en nihayetinde oynanacak maçlara bağlı olması ve bu maçların niteliğini ise oyuncuların ve taraftarların belirlemesidir. (P. Kennedy, 2012, 85-86). Böylece taraftarlar, üretimine bizzat katkı sağladıkları maç-günü dolayımında medya, eğlence vs. endüstrilerde yaratılan metaları satın alan kişiler olarak da çelişkili bir durumun içerisinde yer almaktadırlar. Taraftarın üretici rolü maç-günü ile de sınırlı değildir. Maçlardan sonra, sosyal medya üzerinden tartışmaya devam ettikleri ölçüde futbol endüstrisine katkı sağlamayı da sürdürmektedirler (D. Kennedy ve P. Kennedy, 2010).

Futbol endüstrisinin istikrarsız doğası taraftar hareketlerinin politik fraksiyonlarında da izlenebilir. Bir tarafta futbol endüstrisini kelime anlamıyla kavrayan ve onu sahiplenen, kulüp yönetimlerinin sürdürülebilir biçimini savunan ve futbolu toplum-merkezli bir işletme olarak ele alan taraftar grupları vardır. Diğer yanda, futbolun özgün ekonomi-politik doğası kapitalizm karşıtlığı temelinde politik tepkileri taşıyan taraftar gruplarını da harekete geçirmektedir (P. Kennedy, 2013: 287).

Özetle, günümüzdeki taraftar hareketlenmelerinin arkasında futbolun metalaşma süreci yatmakta, her ülkenin sahip olduğu siyasal ve sosyal farklılıklar da bu hareketlerin niteliğine sirayet etmekte ve aralarındaki farklılıkları oluşturmaktadır.

Türkiye’de Taraftar Hareketleri ve Gezi Direnişi

Türkiye’de futbol eksenli derli toplu taraftar gruplarının geçmişi bir 30 sene öncesine gider belki ama, bildiriye de konu olacak nitelikte, yani hem toplumsal meselelere duyarlı hem de modern futbol karşıtlığı temelinde bir araya gelenlerin tarihi aslında yenidir. Özellikle 2000’li yıllarda ivme kazanan ve ülkenin hemen her yerinde görülmeye başlanan bu

hareketlerin çıkış noktası olmasa da, *Ultra* tipi hareketlenmelere benzeştiren asıl unsurun yine aynı dönemde sosyal medyada oluşturulan *Forzalivorno*⁵ adlı forum olduğunu düşünmekteyim.

Burada, tüm taraftar gruplarını temsilen sosyolojik bir tasnife kalkışma niyetinde değilim. Taraftar hareketlenmelerinin tümü için geçerli olan arma önceliği bir kenara, cevap aradığım soru, son zamanlarda kendilerini hem endüstriyel futbol karşıtı hem de sol eğilimli olarak ifade eden ve Gezi sürecinde de eylemleri nedeniyle isimlerini sık sık duyduğumuz bu yeni tip taraftar gruplarının ortaya çıkışının ve sayılarındaki artışın nedenleridir.

Bu nedenlerin tamamını bünyesinde toplayacak tek kelimelik bir açıklama aslında yoktur. Yani, konunun sosyal bilimlerin belki de tüm alanlarını meşgul edecek derecede karmaşık ve çeşitli yanları vardır. Bununla birlikte, burada, iki önemli unsurun önemine dikkat çekmek istiyorum. Birincisi, yukarıda açıklamaya çalıştığım futbolun metalaş(ama)ması sürecinin Türkiye’de gerçekleşme biçimi ve bu süreç içerisinde taraftarı hareketlenmeye kışkırtan gerilimlerdir. İkincisi ise, bu sürecin son on yılda ülkede uygulanan ekonomi politikalarının niteliğinin, yeşil sahalarla hayatın diğer alanları arasında benzer toplumsal çelişkileri ortaya çıkarmasıdır. Bu aşamada, altını çizmeye çalıştığım bu iki unsuru özetlemeye çalışacağım.

Türkiye’de futbolun metalaşma sürecini uzun uzadıya anlatmak bu yazının boyunu aşacak uzunlukta olmasına karşın, aşağıda bu süreçte mihenk taşları olduğunu düşündüğüm ana gelişmeler yer almaktadır (Akkuzu, 2014):

- a) TFF’nin özerklik elde etmesi
- b) Havuz sistemi
- c) Kulüplere şirket kurma hakkı verilmesi
- d) Stadyumların modernizasyonu/Yeni stat inşaatları

⁵ Forzalivorno, İtalya’da, özellikle 2000’lerde, hem yoksul kesimleri temsil ettiği düşünülen hem de solcu kimliği ile ün yapmış bir futbol kulübü olan Livorno nun sahip olduğu bu kimliği olumlama ve örnek alma anlamına gelmektedir. Bu isimle kurulmuş olan forum sayesinde Türkiye’nin çok sayıda takım taraftarı, futboldan siyasete, türlü konular üzerinde tartışma yapma olanağına kavuşmuştur. Gezi direnişi sürecinde de kendini gösteren irili ufaklı ve sol tandanslı taraftar gruplarının çoğu bu forum sürecinde ortaya çıkmış ve zamanla taraftar gruplarının kendi kurumsal kimlikleriyle daha aktif bir tavır içerisine girmek istemeleri sonrasında kapanmıştır.

Bu gelişmeler neticesinde günümüzde yarattığı ekonomik büyüklük itibarı ile Türkiye futbol endüstrisi, İngiltere, Almanya, İspanya, Fransa ve İtalya'nın ardından Avrupa'nın 6. büyüğü konumuna gelmiştir. Türkiye'deki elit futbol seviyesinin adı olan Süperlig'den iki takım, Galatasaray ve Fenerbahçe, elde ettikleri gelir bazında, 2013 yılı için Avrupa'nın ilk yirmi kulübü arasına yerleşmiştir.⁶ Kulüplerin gelir kalemleri incelendiğinde en büyük payın sırasıyla yayın hakları satışı, sponsorluk anlaşmaları, ticari faaliyetlere ait olduğu görülmekte, stadyumdan elde edilen gelirler en son sırada yer almaktadır. Bu gelirler arasında en istikrarlı olanı ise yayın hakları satışından elde edilenlerdir. Bu dağılım açıkça, bu rakamlar nedeniyle Türkiye'de bir futbol endüstrisinin varlığından söz edilecekse şayet bunun yukarıda belirttiğim 4 temel gelişmeye borçlu olduğunu göstermektedir.

Bu sürecin taraftara yüklediği bir başka maliyet maça giriş fiyatlarındaki artışlardır. Günümüzde ortalama 30 avro seviyesine yükselen maç biletlerindeki bu pahalılık, Avrupa'nın birçok ülkesini de geride bırakmaktadır. Nitekim bu rakam biletlerin en yüksek fiyattan satıldığı ülke olan İngiltere ortalamasının yaklaşık 10 avro altındadır. Fiyatlardaki bu yukarı doğru eğilim, bir yandan stat modernizasyonunun bir sonucu iken diğer yandan bu fiyatları finanse edemeyen geleneksel taraftar için de bir tür dışlama etkisi yaratmaktadır ki bu da metalaşma sürecinin taraftar tepkisine yol açan bir diğer önemli gelişmedir.

Özetlemek gerekirse, taraftarın ticari ürün satın alımına zorlanması, bilet fiyatlarındaki bu artışların yanı sıra daha büyük ve modern statlara sahip olabilmek için yenilerinin kentin dışına yapılma durumu, dışlanan ve giderek sayısı da artan bir kitle ortaya çıkarmaktadır. Bu kitle, kendisini taraftar ve kulübün asli unsuru olarak görmesine karşın maçları evinden izlemek, taraftar kimliğini kamusal alanda gösterebilmek için piyasaya tüketici olarak çıkmak durumunda kalmakta ve bu da doğrudan bir tepkiye neden olarak taraftarı taraftar-müşteri geriliminin içerisine sürüklemektedir.

⁶ Deloitte Football Money League, 2014, <https://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedKingdom/Local%20Assets/Documents/Industries/Sports%20Business%20Group/uk-deloitte-sbg-dfml-2014.pdf> ;

Buraya kadar, futbolun metalaşma sürecinin taraftar üzerindeki dönüştürücü etkisini anlattım. Taraftar hareketlenmelerini tetikleyen, ama yukarıda ifade ettiğim sürecin de bir parçası olan diğer konu ise, günümüz kapitalist üretim tarzının doğa, kültür, bilim gibi hayatın birçok alanına sızmaya çalışması ve bu alanlardan sadece birinin spor olduğunun taraftar dâhil bütün kesimlerce görünür hale gelmesidir. Bu aşamada önemli bulduğum iki hususun altını çizmek istiyorum. Birincisi, başımızı çevirdiğimiz her köşe başında gördüğümüz, işin içinde TOKİ'nin ve büyük inşaat firmalarının bulunduğu en az bir kentsel dönüşüm uygulaması ya da altyapı inşaatı ya da bir konut projesi ile stat inşaatları arasındaki hem süreç hem de sonuçları bakımından benzerliklerdir. Yoğunluklu bir demografik değişimi zorlayan ve kentsel yaşam alışkanlıklarını değiştiren bu faaliyetlerle birlikte taraftar-kulüp arasındaki mekânsal ilişki buharlaşmakta ve zaten futbol endüstrisi içerisindeki yerini henüz konumlandıramayan taraftarı takımına iyice yabancılaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Bir diğer unsur ise, taraftar dediğimiz kitlenin aynı zamanda öğrenci, işsiz, sağlık çalışanı, hizmet işçisi gibi ülkenin ekonomi-politik niteliğinden etkilenen kesimlerden oluşuyor olmasıdır. Bu durumda, taraftarın, metalaşma süreci ile birlikte gündelik yaşamın dönüşümü arasındaki bağlantıyı da daha açık bir biçimde görmeye başladığı söylenebilir.

Taraftar hareketlenmelerinin nedenleri olarak şimdiye dek açıklamaya gayret ettiğim bu gelişmelere ilaveten dile getirilmesi gereken bir başka faktör, taraftarın yaşadığı olumsuzluklar nedeniyle ortaya koyduğu tepkiler karşısında uğradığı polis şiddetidir. Üstelik polis şiddetine, sadece bu sürece tepkisel olduğu dönemlerde değil kendi aralarındaki çekişmelerin sertleştiği zamanlarda da maruz kalmışlardır. Bu da yetmemiş, modern futbolun güvenliği için bir tür potansiyel tehdit konumuna yerleştirilmişler ve suçlaştırılmışlardır. Kısacası, taraftar biber gazını da, copu da, devletin küçümseyici ve suçlaştırıcı söylemlerini de tribünlerden iyi tanımaktadır. Bu da aynı zamanda taraftar gruplarını toplumsal mücadelelerde deneyimli ve dirençli kılan, onlara alanlarda önde durma gücünü veren başlıca etkendir.

Bütün bu faktörler bir arada değerlendirildiğinde, taraftar gruplarının sayılarındaki ve etkinliklerindeki artışın nedenleri kanımca anlaşılacaktır. Bir kez daha belirtmek gerekirse, burada özellikle üstünde durmaya çalıştığım, kendilerini önce endüstriyel futbol karşıtı sonra sol eğilimli olarak öne sürenlerdir. Yoksa bütün taraftar grupları endüstriyel futbol karşıtı

değildir bu bir. İkincisi endüstriyel futbola karşı olanların hepsi ilgili literatürde *Ultra* tipi hareketler olarak resmedilse de bunların bir kısmı da milliyetçi, şovenist, homofobik pozisyonlarını korumaktadırlar. Bu anlamda benim ilgimi kabartan üçüncü kategoride yer alanlardır. Hem *Ultra* tipi hareket olarak sınıflandırabileceğim hem de sol tandanslı gruplardır.

O halde, üçüncü kategori olarak ifade ettiğim bu grupların ortak özelliklerine dair bir kaç kelime etmek gerekir. Öncelikle, tepkilerini sadece tribünlerde dile getirmezler. Daha başka bir biçimde söylersek, bu yeni tip hareketlenmeler daha ziyade işçi grevlerini yerinde destekleyen, 1 Mayıs yürüyüşlerine aktif katılım sergileyen, ülkenin kırsal bölgelerinde kütüphaneler kuran, homofobiye dikkat çekmek için LGBT ile futbol turnuvaları düzenleyen bir tür sosyal proje tabanlı gruplardır. Temel motivasyonları endüstriyel futbola olduğu gibi hayatın diğer alanlarındaki metalaşma süreçlerine de karşı çıkmak, ırkçılık ve milliyetçilik karşıtı mesajlar vermektir.

Bu anlamda Gezi direnişi, yukarıda özetlemeye çalıştığım çelişkileri sokağa döken bir tür kesişme noktası olmuştur. Belki iddialı olacak ama özelleştirmelerin, taşeronlaşmanın, esnek çalışma koşullarının, kültür ve sanatta baskıcı politikaların, kamusal alanlar üzerindeki mutlak denetimin ve en çok da kentleri yeniden tasarlayan inşaat faaliyetlerinin, taraftarın yaşadığı dönüşüme benzer ve paralel sonuçları itibarı ile bir kesişimden söz ediyorum. Bu nedenle, taraftar hareketleri gayet refleksif bir biçimde daha ilk günden Gezi direnişinin bir unsuru olmayı istemiştir. O günden bugüne hem Gezi'yi tribünlere taşımaktan hem de tribünleri Gezi'ye taşımaktan da geri durmamıştır.

Kaynakça

- Akkuzu, İ. (2014).** The Commodification of Elite Turkish Football and Fan Mobilizations, *Political Studies Association Sport and Politics Group 8th Annual Conference: Sport and the politics of Exclusion*, Liverpool, England (21-22).
- Deloitte Football Money League. (2014).** <https://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedKingdom/Local%20Assets/Documents/Industries/Sports%20Business%20Group/uk-deloitte-sbg-dfml-2014.pdf>
- K.Raab, A. (2014).** The Universe is Shaped like a Football: Football and Revolution, *The International Journal of the History of Sport*, 31(7), 795-814.
- Kennedy, D. (2013).** A Contextual Analysis of Europe's Ultra Football Supporters Movement, *Soccer and Society*, 14(2), 132-153.
- Kennedy, D. ve Kennedy, P. (2010).** Towards a Marxist Political Economy of Football Supporters, *Capital and Class*, 34(2), 181-198.
- Kennedy, P. (2012).** The Football Industry and the Capitalist Political Economy: A Square Peg in a Round Hole?, *Critique*, 40(1), 73-94.
- Kennedy, P. (2013).** 'Left Wing' Supporter Movements and the Political Economy of Football", *Soccer and Society*, 14(2), 277-290.
- Marx, K. (2003).** *Kapital I*, Çev. Allattin Bilgili, Eriş Yayınları
- McDougall, W. (2013).** Kicking from the Left: the Friendship of Celtic and FC St. Pauli Supporters, *Soccer and Society*, 14(2), 230-245.
- Taştekin, F. (2013 – Haziran 07).** Ultras: Türk İsyanının Sürpriz Çocukları, *Radikal*, http://www.radikal.com.tr/turkiye/ultras_turk_isyaninin_surpriz_cocuklari-1136724
- Tuastad, D. (2014).** From Football Riot to Revolution. The Political Role of Football in the Arab World, *Soccer and Society*, 15(3), 376-388.
- Wals, A. J. Ve Giulianotti, R. (2001).** This Sporting Mammon: A Normative Critique of the Commodification of Sport, *Journal of the Philosophy of Sport*, 28(1), 53-77.
<http://www.fanseurope.org/tr/>
<http://www.thejustincampaign.com/>
<http://www.palestinecampaign.org/campaign/football/>
http://www.transfermarkt.com.tr/en/sueper-lig/gruendungsdaten/wettbewerb_TR1.html